

Slack Space eller det övergivna husets potential

Catharina Gabrielsson

Visiting Fellow, Cities Programme, London School of Economics

C.Gabrielsson@lse.ac.uk

Några veckor efter finanskrisen drabbat London hösten 2008 fylldes tidningarna med rapporter om hur ett konstnärskollektiv invaderat en tom 1700-talsbyggnad i Mayfair och öppnat den för allmänheten som ett "icke-hierarkisk centrum för kunskap och lärande", kallat Temporary School of Thought. Omgivet av ambassader, kontor och privatbostäder i mångmiljonklassen kom byggnaden på Charles street att under några månader utgöra basen för ett socialt, konstnärligt och institutionellt experiment. Som en materialisering av ekonomiska transaktioner, lagar och förordningar är förekomsten av tomma hus ett välkänt problem i London, en stad med skriande bostadsbrist och med kanske världens högsta fastighetspriser. Med utgångspunkt i fallet ovan och som en del av en större undersökning är detta en analys av det tomma husets potential i termer av *slack space*, ett begrepp i tillblivelse. *Slack space* möjliggör ett annat sätt att tänka relationen mellan stad och arkitektur, när nu staden förvandlats till "natur" – i betydelsen förefintligt faktum och kontext – och "kultur" är en produktion med kraft att förändra detta faktum.

Keywords: arkitektur, narrativitet, transmedialitet, slack space, squatting, husokupation, hackerspace

Arkitektur/stad = kultur/natur

Just nu förefaller relationen mellan arkitektur och stad – mellan en viss sorts begränsad och begränsande logik och ett övergripande, överväldigande och närmast organiskt system av ting, platser, flöden och krafter – fungera som en metafor för nutidens predikament. Arkitekturens möjligheter att inverka, påverka eller omvandla stadens innehåll och textur är liktydigt med frågan på vilket sätt, med vilka redskap och från vilken grund en verklig förändring är möjlig. Böcker som Mike Davis *Planet of Slums* (2006) redovisar den okontrollerbara urbaniseringsvågen i den globala södern, en bebyggelse av skit och skräp långt bortom alla stadsbyggnadsparadigm, medan ansatsen att inta en mer konstruktiv, ”planeringsinriktad” attityd – som i Urban Age:s publikation, *The Endless City* (2008) – ändå tvingas utgå från det nedslående faktum att västerlandets metropolis utgör en maskin för produktionen av ojämlikhet och orättvisa.

Rem Koolhaas karaktärisering av det urbana tillståndet i *S, M, L, XL* (1995) med begrepp som ”generic city”, ”bigness” och ”junkspace” fångar just denna problematik. Bigness är staden, det som överskrider arkitekturens horisont, men det är också krafterna som tömmer staden, som exploaterar staden, som producerar staden och som produceras *i* och *med* och *genom* staden. I Koolhaas skildring är detta närmast metafysiska begrepp speglat genom en arkitektonisk logik, som om staden fortfarande *handlade* om ett system av ordning, funktion och rationalitet vilket deformerats och imploderats till en sådan omfattning att det övergår till att bli någonting annat. Om bigness är arkitekturens tvingande villkor är staden något som endast kan tas för givet. Med sedvanlig cynism konstaterar Koolhaas att bigness anonyma och allomfattande totalitet befriar arkitekten från ”stjärnglans”; ett annat sätt att formulera vad Manfredo Tafuri långt tidigare pekat ut – att Staden och Kapitalismen berövat arkitekturen dess utopiska uppdrag.¹

Om uppdelningen mellan natur och kultur motsvarar modernismens sätt att förstå människans relation till ”det givna”, där naturen följaktligen utgör någonting som kan förstås, kontrolleras och exploateras, förefaller Koolhaas post-moderna karaktärisering på en gång inverta och återetablera denna skillnad. Naturen har övergått till att utgöra staden, på en gång formad av och formande krafter som står bortom mänsklig inverkan. Kulturen, dvs. arkitekturen – människans kontroll och omvandling av denna natur – är tvingad till ett tillstånd av underkastelse, ett befriande eller hopplöst uppgivande av alla anspråk på att forma världen till det bättre. Arkitektur framstår därmed som en rest, en förstenad fossil, modernismens sista utpost.

Detta scenario ger en skissartad bakgrund till mitt intresse för hur arkitektur – och vilken ”arkitektur” – kan bidra till att skapa social och politisk förändring. Epistemologiskt innebär det en medvetenhet om hur verkligheten ständigt framställs som självklar och bestämd, trots att denna ”verklighet” i själva verket föregrips av, och filtreras genom, kulturellt formade *imaginära* föreställningar vilka alltid är möjliga att förändra.² Systemet av determinering är inte minst påtagligt i hur arkitekturen formulerats och konstruerats genom historien som en särskild disciplin, varför jag är inriktad på att utforska elementen av *icke-determinering* i arkitektur, upplevelsen eller bruket av arkitektur som en form av kontinuerligt omskapande, i konflikt eller förhandling med anspråken på ordning, stabilitet och (värde)beständighet. Det exempel jag ska anföra här rör en situation där *bruket* av arkitektur utgör en politisk handling, en förtätning eller artikulering av relationen mellan arkitektur och stad där villkoren och betydelserna åtminstone momentant skrivs om. På vilket sätt det ska tolkas som uttryck för politisk eller social förändring kan givetvis diskuteras. Fallet väckte min uppmärksamhet efter att ha läst en bok vars författare motsätter sig idén att samhällets förändring med nödvändighet måste ta formen av en ”monumental händelse”, en revolution eller revolt.³ Förändringen antas istället ske gradvis och smygande, i det som är fördolt och ännu är utan namn, som en konti-

nuerlig process frambringad av alternativa bruk och beteenden. Därmed tar författarna avstånd från det synsätt som präglat vänstern och den ortodoxa marxismen, idag kanske framför allt företrätt av Antonio Negri och hans (muntligt framförda) upprop att beväpna massorna. Negri har nyligen kommenterat Rem Koolhaas framställning av staden. Han anklagar honom för att framställa det urbana tillståndet som ett irreversibelt faktum, ”en maskin som tömmer staden på verklighet” och utplånar varje möjlighet att uppåda ett motstånd. Staden är inte bara platsen för exploatering, skriver Negri, den är också – liksom en gång fabriken – platsen för uppror. Men så fortsätter han:

”Jag nästan skrattar när mina närmsta kamrater talar om alternativ i termer av lokala samfälligheter, självorganiserade trädgårdar och urbana odlingslotter, multifunktionella hus-ockupationer, kulturella och politiska verkstäder, insatser för en gemensam Bildung.”⁴

Negri må kritisera Koolhaas för hans kyliga sarkasmer, framförda ”utan ett leende”, men hans eget skratt visar bara ett löjets förakt inför dessa försök att motsätta sig metropolis hegemoni – och hans slutsats, ”vi kanske måste börja tala om kommunism och demokrati igen”, är förvånansvärt platt i sammanhanget.⁵ Från min horisont, med utsikt över floden och med en institutionell placering på London School of Economics and Social Science, kan jag bara konstatera att vad Negri avfärdar som irrelevant är exakt hur det urbana motståndet, i sin mest pragmatiska skepnad, ser ut idag. Det formar sig inte primärt som ett ”tal” utan i praktisk handling, där omformulerandet av arkitekturens ordning – *med* och *mot* en rumslik ordning – är absolut fundamental. Av den anledningen intresserar jag mig för vad som sker då arkitekturen, av olika skäl, faller *ur* sitt föregivna system och bildar ett tomrum, ett utrymme som kan fyllas med andra användningar och betydelser. Det kan kallas för *slack space* – ett begrepp hämtat från datavärlden som beteckning på oanvänt digitalt utrymme. Ordet antyder en lättnad: spänningen släpper momentant. Inskrivet i en vidgad kulturell kontext kan man det som uttryck för civilisationskritik, om vi med civilisation menar ett rationaliserat och hypereffektivt system utan ställtid och gästrum.

Ockupation

Några veckor efter finanskrisen drabbat London hösten 2008 fylldes tidningarna med rapporter om hur ett konstnärskollektiv invaderat en obebodd 1700-talsbyggnad i Mayfair och öppnat den för allmänheten som ett ”icke-hierarkisk centrum för kunskap och lärande”, kallat Temporary School of Thought. Omgivet av ambassader, kontor och privatbostäder i mångmiljonklassen kom byggnaden på Charles Street att under några månader utgöra basen för ett socialt, konstnärligt och institutionellt experiment. Förloppet följdes av tidningar och nyhetssändningar över hela världen, kraftfulla fördömanden blandades med tillrop från både journalister och läsare, förutsägbart fördelade från höger till vänster på den politiska skalan. Trots att husockupationer är ett vanligt förekommande och välkänt fenomen i hela västvärlden⁶ tilldrog sig fallet extremt mycket uppmärksamhet, säkert på grund av platsen för tilltaget – en stadsdel med Londons, och därmed kanske också världens, högsta fastighetspriser.

Detta kan tyckas banala exempel på hur en samling studenter ur den engelska medelklassen försätter sig i frivillig fattigdom, letar mat i soptunnor och anordnar workshops för ”*a sharing of skills*” inbegriper i själva verket en mångfacetterad komplexitet. Låt vara ”att med ett enda telefonsamtal skulle allt detta kunna upphöra”, det vill säga, det är bara att ringa till pappa advokaten: situationen är inte desto mindre symptomatisk för den samtida ”radikalismens” former. Händelsen aktiverar i själva verket en härva av korsande betydelser på en rad olika nivåer: urbana, arkitektoniska, politiska, juridiska, sociala, ekonomiska, konstnärliga, institutionella och mediala. Denna meningskomplexitet kan tyckas kontrastera mot händelseförloppet enkla struktur med en distinkt början och slut: början i och med intrånget i byggnad-

den 29 november 2008 och slutet i och med kollektivets avhysning efter ett domstolsbeslut 27 januari 2009. Eller: med början då ockupanternas närvaro upptäckts (någon ser deras julgran genom fönstret i mitten av december) och uppmärksammas av tidningarna (början på januari); med formationen av just denna samling människor i en tidigare husockupation i närheten, eller i byggnaden före dess, en alternativ utställningslokal i Notting Hill – vilket i sådana fall måste inbegripa en ännu oavslutad process, eftersom kollektivet fortsätter att bedriva sin verksamhet, nu med utgångspunkt i andra platser.

Därmed också sagt att händelsen ställer en rad olika frågor. Vilka ekonomiska, politiska och specifika omständigheter förorsakade att huset stod tomt? Vilka är de lagliga, historiska och praktiska förutsättningarna för en sådan ockupation? Hur skiljer sig detta från andra ockupationer, från den symboliskt iscensatta protestaktionen å ena sidan till det långsiktiga förvaltandet av rivningsfärdiga hus i form av ett alternativt boende, å den andra? Vad kan sägas om husets historia, om de inblandades historia, av vad som utspelat sig där tidigare och vad som hände där nu? Vad kan vi överhuvudtaget förstå av *ockupationen* av arkitektur, av rumslig territorialisering, besättning, nyttjande? Sammanhanget tillåter inte mera än att vi närmar oss dessa frågor, och jag ska framför allt inrikta mig på två förhållanden som relaterar direkt till den här sessionens tema.⁷ Det ena är att det rumsliga berättandet – föreställningen om narrativitet – inom ämnet arkitektur tycks stå i motsättning till det slags ockupation jag talar om här, vilket är ett arkitekturteoretiskt problem. Med utgångspunkt i samma exempel ska jag också visa hur denna ”berättelse” utspelar sig i *olika*, samverkande medier där det fysiska rummet är *ett*. I paritet med andra medier inbegriper det fysiska rummet en överföring av innehåll, en överföring av innehåll och lagring av information; det är ett uttryck för avsikter, ett medel för att uppnå vissa mål, någonting som vars format och materialitet påverkar och begränsar det som ryms eller förmedlas. Trots att begreppet ”transmedialitet” nyligen ägnats ett intresse⁸ verkar relationen mellan det virtuella rummet (internet) och det fysiska rummet (som i arkitektur) vara märkligt förbisedd i sammanhanget. Just denna relation är sällsynt komplicerad och politiskt laddad – den utgör därför, minst sagt, en interdisciplinär problematik.

Arkitektur och narrativitet

I arkitekturtonisk mening brukar narrativitet vanligtvis tolkas i termer av rumsliga sekvenser; hur upplevelsen formas genom olika synintryck som uppstår med rörelsen genom en byggnad. Välkänd är idén om ”den arkitektoniska promenaden” hos Le Corbusier, vilken framgångsrikt analyserats av Beatriz Colomina.⁹ Arkitektens förmåga att ”verka berättande” kan också tolkas i termer av representation och mimesis, det vill säga hur arkitektur som konstnärligt uttryck kan vara föreställande och framkalla minnen och associationer. Ett rumsligt berättande alternativt en narrativ arkitektur är inskriven i ett ramverk där dessa upplevelser av mening och sammanhang antas följa en viss förutbestämd logik; det vill säga vara en följd av byggnadens utformning, vara avhängiga arkitektens intentioner, där betraktarens upplevelse utgör ett fullbordande av arkitekturen som verk. På så vis är föreställningen om arkitektoniskt narrativ stadigt förankrad i en estetisk, modernistisk tradition där ”meningen” uppfattas som stabil och integrerad i verket. Denna förståelse av narrativitet har mindre att göra med läsaren, och mera med arkitekten som författare.

Det innebär att allmänskulturella insikter om ”mottagarens” betydelse i varje meningsproduktion i stort sett förbisetts inom arkitektur. Någon barthesk vändning har inte skett. Det finns givetvis ett praktiskt etablerat fält som rör brukaren (”kunden”) och hans eller hennes möjligheter att t ex påverka en inredning (där diskursen domineras av de stora fastighetsbolagens kund- och PR avdelningar) – men i förhållande till arkitektur som kultur/konstform är brukarens betydelse som (med)skapare av verket ett relativt nytt ämne. Ännu finns inte mycket skrivet om hur upplevelsen och bruket av arkitektur utgör en skapande process, inte bara ett

passivt mottagande, en kontemplation av eller ett konsumerande av verket.¹⁰ Denna skapande process står i direkt konflikt med den sedimenterade förståelsen av arkitektur (så som den bland annat framställs konsthistoriskt, i publikationen av monografier etc.), där arkitektens identitet görs avhängig en rad kriterier som binder byggnaden till oföränderlighet och stabilitet, även med avseende på dess ”mening”. Kategoriseringar med avseende på upphovsman, tillkomsttid, funktion, stil osv. fixerar arkitektens innebörd till ett ”ursprungligt” tillstånd, vilket innebär att varje oklarhet eller förändring av dessa förhållanden medför ett hot mot byggnadens status som konstverk. Inom arkitekturkulturen är detta en problematik som framför allt aktiveras i fråga om restaureringar, där konflikten uppstår mellan byggnadens status som estetiskt objekt i relation till historiska och arkeologiska synsätt. Man kan säga att arkitektur *definieras* utifrån kriterier om oföränderlighet, permanens och värdebeständighet: däri ligger det konstnärliga värdet.

Vad skulle då en betoning på läsaktens betydelse innebära? Det förutsätter en förståelse av brukarens förmåga att tolka och omskapa en byggnad som sammanflätad med produktionen av *social* rumslighet, där det sociala rummet inte med nödvändighet är identiskt med det arkitektoniska. Och detta medskapande utspelar sig på flera plan, i flera tidslager, eftersom arkitektens idé om verkets ”mening” ständigt måste förmedlas till andra redan med den första skissen. Arkitektens produktion är inte sällan en konfliktfylld process, och man kan rättmätigt påstå att arkitektens kapacitet att förmedla byggnadens mening är en förutsättning för hans eller hennes framgång. Men även som konstverk betraktat är en byggnads berättelse mångfaldig. Upplevelser och tolkningar rör sig på fler nivåer – diskursiva, intersubjektiva och subjektiva; de sammanfaller sällan och hamnar ofta i konflikt med varandra. Övergripande kan man säga att det rumsliga berättandet, fattat som produktionen av mening och sammanhang i arkitektur, visar på *instabiliteten* av arkitektens värde – det hotas inte bara av ett fysiskt förfall utan fluktuerar med den enstaka upplevelsen. Arkitektens berättelse skiftar också över tid – den förändras genom att byggnaden skrivs in i olika kulturella och sociala sammanhang, genom att tas i anspråk av olika ideologiska eller estetiska program.¹¹

Denna högst verkliga arkitektoniska inkonsistens utmanar anspråken på arkitektens autonomi liksom varje föreställning om en-gång-för-alla fastlagda narrativ. Att närma sig frågan om arkitektur och narrativitet måste därför innebära en problematisering av språk, kommunikation, representation och medialisering – det går långt över horisonten för ett fenomenologiskt perspektiv. Vilken berättelse, vems, hur – och, till yttermera visso, vad för slags *rum*?

Ett exempel som husockupationen i Mayfair visar på spänningen i dessa grundförhållanden. Byggnaden på 39 Charles Street, uppförd av en byggmästare under 1700-talets första hälft, är idag ett historiskt skyddsobjekt. Fastighetens förmodade marknadsvärde – £22,5 miljoner – cirkulerade oavbrutet i pressen i samband med ockupationen. Huset uppfördes på spekulation, utan inblandning av arkitekt – ett anonymt exempel för sin tids estetik, byggt teknik och den dåvarande övre medelklassens livsstil. Idag framstår det som ”arkitektoniskt anmärkningsvärt”, inte minst på grund av det så kallade kinesiska rummet med handmålade tapeter – ett rum som husockupanterna nogsamt höll låst. Konflikten kring just den här byggnadens värde är visserligen ett skolexempel på skillnaden mellan bytesvärde och bruksvärde – från investeringsobjekt till ett öppet frirum – men det visar också hur en förändring av *bruket* genererar andra berättelser, andra typer av upplevelser. Huset på Charles Street var ovanligt väl lämpat för att upprätthålla en sådan värdeförskjutning. Platsen och den rumsliga organisationen motsvarade konstnärskollektivets behov av en centralt belägen lokal för utställningar och aktiviteter, tillräckligt stor för att medge en syntes av publika och privata verksamheter på kollektiv grund. Byggnadens hierarkiska system av salonger, samlade kring en monumental trapphall, med ekonomidelar mot baksidan och privatlivet samlat högst upp medgav just den sortens multifunktionella användning som var Temporary School of Thought. Och denna kapacitet att *upplåta* rum, att *generera* en kontinuerlig meningsproduktion, är kanske det mest

centrala av arkitektoniska värden. Det har att göra med relationen mellan det obestämbara och det specifika i arkitektur, och det är politiskt och estetiskt laddat.

Den transmediala berättelsen

Vad kan vi förstå av den rumslig berättelse som utgjordes av händelserna på 39 Charles Street? Eller rättare sagt, på 39A Clarges Mews, som det hette i tidningarna. Komplexiteten framgår redan i denna dubbelhet: byggnaden har två adresser. Det finns en framsida och en baksida. Konstnärskollektivet tog sig in från baksidan genom ett öppet fönster och inom loppet av några dagar hade man annonserat skolans program. Beskrivet som "ett ställe (space) där människor samlas för att dela kunskap, obeskrivbara färdigheter, taktisk fantasi, kreativitet och passiv handling" – organiserade i föreläsningar, workshops, filmvisningar mm – var projektet redan igång, lanserat genom utskick och lappar på stan, flera veckor innan det väckte tidningarnas uppmärksamhet. Men Time Out var tidigt ute med en artikelserie, tidningar som Guardian, Times och London Evening Standard var förvånansvärt positiva i sin rapportering; en krönikör skrev att Clarges Mews gav honom hoppet tillbaka angående alternativa livsstilar och aktivism.¹²

Bild 1. Iscensättning av intrånget i huset från baksidan.
Foto: Colin Hampden-White.

Fenomenet rapporterades över hela världen, från Holland till Förenade Arabemiratet till Melbourne och Washington (Washington Post hade för övrigt en stort upplagd artikel om squattingens historia och politiska innebörder.) Den engelska skandalpressen slog upp löpsedlar om snyltare och samhällsparasiter, något som också speglade en försvarlig del av allmänhetens åsikter att döma av kommenterarna på nätet. Återkommande blandades dessutom kollektivet på Clarges Mews ihop med en annan, näraliggande ockupation på Park Lane – den så kallade ”hund-squatten” befolkad av mindre nogräknade individer. ”Varför ska alla squatters plötsligt göra anspråk på att vara konstnärer?” skrev Alex i sin blog.¹³ Han hade själv etablerat squat-ten på Park Lane men räddade sig över till Clarges Mews då det första stället löpte amok.

Det finns ett vidare ramverk för denna historia som inte helt kan förbises. Situationen inbegriper, för det första, tomma hus som fenomen. Som en direkt materialisering av ekonomiska förhållanden och politiskt utformade incitament är övergivna eller obebodda hus ett välkänt problem i London, en stad med skriande bostadsbrist och med kanske världens högsta fastighetspriser. Frågan är aktuell och politiserad i hela Storbritannien – enligt organisationen Empty Homes uppgår antalet tomma byggnader just nu till 788 101 stycken,¹⁴ siffror som ställs mot hemlöshet och de hopplöst långa bostadsköerna. Långt ifrån alla övergivna byggnader är i dåligt skick utan står tomma av andra anledningar: ekonomisk spekulation, långdragna planeringsbeslut, tvister kring bygglov och förekomsten av dubbel bosättning är några av de skäl som nämns. Politiska styrmedel som lån- och avdragsrätter spelar också in – enligt uppgift är det mera fördelaktigt att bygga nytt, än att bygga om eller renovera byggnader. Dessutom har den ideologiskt drivna kampanjen för husägande – lanserad av Thatcher på 80-talet – haft ett avgörande inflytande (för övrigt samma rörelse som drev den amerikanska lånemarknaden i kollaps hösten 2008 med omedelbar påföljd i den globala finanskrisen). Många menar att politiskt initierade program som ”buy-to-let” – ett incitament för investeringar i hus och s.k. ägandelägenheter – är en starkt bidragande orsak till att bostäder står tomma, eftersom det gett upphov till en kader av oerfarna fastighetsägare utan resurser att bekosta ett kontinuerligt underhåll.¹⁵ Bara i Westminster uppges idag cirka 1200 bostäder stå utan invånare (varav 500 hela hus), vilket – något förvånande – kraftfullt motarbetas av den politiskt konservativa stadsdelsnämnden som aktivt tillgriper de lagliga verktyg som står till buds för att husen ska tas i bruk.¹⁶

Den andra villkorande omständigheten rör husockupationen som sådan. *Squatting* är ett historiskt förankrat men numera ideologiskt mångfacetterat fenomen.¹⁷ Att inta ett hus man själv inte äger – utan ägarens tillstånd – är inte illegalt. Med rötter i medeltidens bruk och markens urgamla betydelse har nyttjande- och besittningsrätten en anmärkningsvärt stark ställning i engelsk lagstiftning: efter tolv års nyttjande tillfaller i princip fastigheten den som faktiskt besitter den. I praktiken är det emellertid ett villkor som är svårt att uppfylla, och som dessutom försvårats på senare tid genom ändringar i lagtexten.¹⁸ Likväl är squatting betraktad som en kontroversiell men ändå accepterad boendeform, förknippad med ett långsiktigt *omhändertagande* av fastigheten: alltså en form av byggnadsvård. Det hör till squattingens hederskodex att man inte förstör utan förbättrar – något som också framgår av det berlinska uttrycket *instandbesetzen*, en hopdragning av *instandsetzen* (att iordningsställa) och *besetzen* (besitta eller ockupera). I London finns agenturer för squatting som bidrar med juridisk rådgivning och förmedlar praktisk kunskap för att komma till rätta med elementära behov av vatten, sanitet och el. Det är alltså inte kriminellt att ta sig in i en byggnad så länge det sker utan åverkan, men det utgör en kränkning av fastighetsägarens rättigheter motsvarande ”trespassing” (det vill säga överträdelse av markegendom). Polisen har därför inte mandat att köra ut squatters med våld – avhysning kan bara utföras av en utmätningsman enligt beslut i en civil domstol, vilket förutsätter att fastighetsägaren också kan uppvisa lagligt giltiga dokument. Det var därför ockupationen på Charles Street kunde pågå så pass länge – det obskyra fastighetsbolaget Timekeeper Ltd hade ingen registrerad adress och deras i rätten

presenterade papper ogillades av domaren. Ockupationen skedde dessutom med stadsdelsnämndens diskreta stöd, eftersom man förgäves försökt spåra fastighetsägaren som först i och detta framträdde på scenen, om än via ombud.

Bild 2. Da! Kollektivet på taket. Foto:Colin Hampden-White.

Man kan säga att tidsaspekten i hela historien, själva det tillfälliga i Temporary School of Thought, var avhängigt det faktum att kollektivet höll sig på baksidan, på Clarges Mews – och att vidden av husets utsatta läge egentligen inte framträdde förrän situationen uppmärksammades i media. Platsen var med andra ord också medial. Och berättelsen utspelade sig på flera platser – på löpsedlar och bloggar, i artiklar, kommentarer, talade utsagor, fotografier, ritningar, statistik – vilka kan relateras till varandra och överlagras på många olika sätt. Här uppstod en komplex dynamik mellan verkliga och virtuella rum, en interaktion på flera plan med det fysiska rummet som centrum, men där händelserna och aktiviteterna i detta rum i sin tur svarade mot innehållet i andra medier. Arrangörerna uppdaterade kontinuerligt programmet på internet. Mängder av människor lockades dit av skrivierna och bidrog till verksamheten – bland annat en kock från en näraliggande restaurang som lagade en middag på ”funna” råvaror. Alex berättar om ett besök av några släktingar till den sista familj som bodde i huset, då ägt av finans- och handelsmannen Hugh Owen Smith.¹⁹ En av dem hade

ofta varit i huset som ung, och Alex fick senare ett e-mail från en släkting som återgav historien:

Han [Hugh Owen Smith] hade två döttrar, Faith och Fortune, min mormor och hennes syster. Han adopterade också en av sina föräldralösa kusiner, Judy. På ett av Fortunes födelsedagskalas hade man tagit upp ponnyhästar till den stora balsalen och lät dem hoppa genom ringar. Drottning Elizabeth i krypåldern lär ha varit med den gången.²⁰

Alex skildrar besöket i sin blog. Han beskriver hur han visar de åldrande släktingarna runt och vad de berättar om sina minnen. De förfäras av nedslitningen och det bristande underhållet, frågar om husockupanterna behöver hjälp med mat eller böcker, och Alex kommenterar att ”de hade större rätt till huset än de verkliga ägarna, än någon investeringsfond som köpt det för att det ska stå tomt och öka i värde, eftersom deras familj faktiskt hade bott i huset och det var en del av deras minnen och släkhtarv”.²¹ Incidenten är rörande men också intressant, eftersom den fångar själva frågan om vad som utgör ett rättmätigt ägande av ett hus. Om minnet och den personliga självbiografin ger en form av tillträde till en byggnad, representerar ockupantens egenmäktiga ”adverse possession” en annan form, bägge i kontrast till de juridiska och ekonomiska formler som utpekar luftbolaget Timekeeper Ltd som husets egentliga ägare.

Det finns alltså flera slags berättelser, innanför och utanför husets väggar, i olika tidslager och medier. Någon timmes efterforskningar på internet bekräftar att husets tidigare ägare var släkt med kungafamiljen genom ingifte. Det måste också varit han som beställde fasaddekorationerna mot gården – ett spaljémotiv ritat av arkitekten Harry Stuart Goodhart Rendel (1887-1959), uppenbarligen i samband med en aldrig fullbordad trädgårdsplan. Som den enda namngivna arkitekten i husets historia stod Goodhart Rendel också bakom ombyggnationerna av Langham Old Hall, Hugh Owens Smiths lantegendom i Essex, liksom Hay’s Wharf, hans hamnlager vid floden Thames. Husets berättelser förgrenar sig omedelbart mellan olika personer och platser – till exempel till en nyss visad programserie på BBC1 om konflikten mellan National Trust och invånarna på Sissinghurst (släktingar till Vita Sackville-West) kring frågor som rör ekologisk odling... Frågan är, som alltid, *vilken* historia man vill berätta – om med vilken innebörd.

Alex berättelse och hans texter på internet redovisar processen i detalj – med länkar och inklipp konstruerar han bloggen som ett slags personligt nutidsarkiv. Texterna skildrar tillvaron som ”down and out” i George Orwells och Philip Larkins efterföljd, berättelsen om en presumtiv författare med spelarmisbruk, som inte kan behålla sina pengar eller betala hyran och förlorar sitt jobb som cykelkurir, redan på samhällets botten ”med tillträde till hem”. På kort tid erövrar han husockupantens färdigheter för att sedan finna en tillfällig hemhörighet hos DA! kollektivet på Clarges Mews. ”De *uppnådde* squatting, jag *sjönk* till det”, som han sa till mig. Alex texter är ett slags biopolitisk skildring på mikro- och makronivå, där läsarnas kommentarer tecknar bilden av samhälle, lika fyllt av hat som av medmänsklighet.

En annan källa är den fotografiska dokumentationen av Colin Hampden-White. Bilderna visar vardagliga scener från kollektivet varvade med iscensättningar, dräkter och poser – kongenialt med maskeraderna, de sporadiska filmproduktionerna och den uppspelta narcissism som präglade hela projektet. Bilden av de nakna kvinnliga ockupanterna i badrummet användes i en pressrelease för Colins utställning och spreds omedelbart i skandalpressen: det kanske sista kapitlet i denna medialiserade berättelse. Fotografen förklarar syftet som att framställa en poetisk, metaforisk skildring av de nakna kropparna och det nakna huset: en bild av utsatthet. Tillåt mig tvivla. Det faktum att squatten utgjordes av ett matriarkat där dessa två kvinnor var drivande är visserligen inte oväsentligt. Men jag ifrågasätter deras nakenhet – inte av sedlighetskäl utan som relaterat till Giorgio Agambens teori om ”det nakna livet”; idén ett slags fundamentalt liv (*zoe*) som grund för den mänskliga existensen.²² Det finns inget naket liv, det finns inget essentiellt som utgör det sant mänskliga. Det som finns är *bio*: berättelsen,

historien, kontexten, den förmedlade och filtrerade verkligheten samt kroppens *produktion* av denna verklighet. Det är komplexiteten, överlagringarna och de potentiella konflikterna mellan dessa olika slags berättelser jag velat peka på här.

Bild 3. Bilden på de nakna husockupanterna som spreds i media. Foto: Colin Hampden-White.

Slack space

Finanskrisen i London med arbetslöshet, vräkningar och konkurser ger också upphov nya uttryck. Termen *slack space* myntas av Guardians journalist Robert Booth, som beskriver hur tomma lokaler övertas av konstnärer för att användas som verkstäder, ateljéer och utställningslokaler.²³ Redan i april rapporteras om insatser på både nationell och lokal nivå utförda i syfte att bana väg för denna process. Högt uppsatta politiker lägger ett förslag att £3 miljoner ska fördelas på insatser inriktade på "ett kreativt återanvändande" av övergivna affärslokaler och förordar ett system där de lokala planbestämmelserna momentant ska kunna kringgå. Enligt uppgift antas antalet tomma butikslokaler i Storbritannien öka med 70 000 detta år – totalt 135 000, vilket är liktydigt med en av sex – där de många förbommade fönstren hotar att snabbt förvandla engelska städer till spökstäder. "Tomma affärslokaler ser illa ut och drar till sig kriminalitet" säger socialministern Hazel Blears. "Våra idéer om hur stadskärnor kan återupplivas ger kommuner och andra möjligheten att temporärt ge tomma lokaler ett alternativt innehåll som gagnar lokalsamhället – sociala projekt, visningsrum för konstnärer eller informationscentrum – och hindrar att huvudgatan bommas igen".²⁴

I det här sammanhanget är *slack space* inordnat i en ekonomisk modell: det refererar till lokaler som står tomma till följd av affärskonkurser och nedläggningar och som utgör en plattform för nya, innovativa företagsidéer. I sin samverkan med de lokala myndigheterna fungerar konstnärerna som ett slags entreprenörer vilka kallas in när inga andra möjligheter återstår. "Som av ett trollslag står en ny affärsidkare där" som någon syrligt formulerar det – begreppet kreativitet är uppenbart i inflation. Men detta är inte hela sanningen. Alla är inte villiga att leka affär och somliga tar saken i egna händer – i Storbritannien tycks det just nu byggas upp ett nätverk av konstnärsaktivister i rollen som husockupanter.²⁵ Lösa sammanslutningar som *Space Makers Network* i London upprättar ett system av icke-kommersiella lo-

kaler för att skapa ”nya miljöer för arbete och lek” på icke-hierarkisk, kollektiv grund. De kritiska, politiska ambitionerna i denna rörelse framgår i slogans som ”Radical Incursions” och ”Autonomous Occupation”, något som vittnar om den inneboende spänning som finns i squatting generellt. Det är en spänning mellan *motståndet* eller *införlivandet* i samhället, squattingens institutionalisering eller repression, en fråga som diskuteras inom urbansociologisk forskning (bland annat på grundval av Castells).²⁶ Är då squattingen bara ett sätt att få tak över huvudet, att på sikt bli en fastighetssägare som alla andra? Är ”kreativiteten” liktydig med en gentrifiering av staden, och alltså även där införlivad i en kapitalistisk logik?²⁷ Eller är squatting, verkligt och symboliskt, ett sätt att upprätta en annan livsform där konventionella gränser och kategorier sätts ur spel?

Exempel på hur gamla lokaler kan återanvändas och tilldelas nya funktioner är givetvis lika omfattande som välkända. Omvandlandet av nedlagda fabriker och magasin i stadscentrum och hamnar, från New York på 70-talet till Göteborg på 80-talet, hör idag till de vedertagna planeringsstrategierna och ses som någonting självklart. Då liksom nu är detta förfarande inskrivet i en ekonomiskt tänkande där övertron på det kapitalistiska samhällets frälsande inverkan på intet sätt tycks ha slaknat, den pågående finanskrisen till trots. Huruvida övertagandet och omvandlingen av byggnader ska ses som en kritisk handling eller inte måste därför ses som avhängigt *hur* och *varför* övertagandet sker. På samma sätt är den eventuellt kritiska innebörden av termen *slack space* en fråga om vad termen ger upphov till, hur den tillämpas, i teoretisk såväl som praktisk mening. Man ska minnas att ockupation inte bara har en rumslig dimension utan också – framför allt – en språklig. Bloggare på nätet talar om en ”global berlinisering” och menar att storstäder världen över kommer att tvingas anpassa sig till den ockupationsrörelse som sprider sig från London, Berlin och Amsterdam – där idén om *slack space* utgör den både språkliga och rumsliga förutsättningen.²⁸

Bild 4. Maskerad på Clarges Mews. Foto: Colin Hampden-White.

Slack space är en beteckning för ett outnyttjat digitalt utrymme inom ramen för en viss kapacitet. Dess överförda mening, i relation till fysiska rum, visar hur metaforiken kastats om: om den virtuella världen hittills liknats vid fysiska fenomen (från platser, arkitektur, noder och nätverk till skrivbord, papperskorg och minneslappar) är förhållandet nu det omvända. I det näraliggande begreppet hackerspace – definierad som ”kollektivt organiserade fysiska rum där folk kan träffas och arbeta med sina projekt” – är kopplingen till datavärlden alltjämt manifest, liksom själva idén om intrång. Med ursprunglig hemvist i USA och med en förhållandevis etablerad innebörd har hackerspace fortfarande en stark teknologisk anknytning, ett slags radikaliserad av den modell som etablerades med Bill Gates berömda garage i 70-talets Californien.²⁹ *Slack space* är mycket vagare och fortfarande i blivande – det bygger i princip på resurstänkande snarare än på våld. Betraktat som *slack space* var huset i Mayfair en plats där kartan ritades om. Relationen mellan periferi och centrum, privat och offentligt, blev plötsligt en annan. Det är inte av en slump att dessa ungdomars agerande hade drag av en situationistisk estetik: Temporary School of Thought utgjorde ett detournement av arkitekturen i sin helhet, vilket skiljer denna typ av revolt från till exempel förortskravallerna i Paris. Och huset utgjorde en perfekt fond till dessa lekar; historien om barnkalaset med ponnyer visar att det alltid varit lite speciellt. I all väsentlig grad kan man därför säga att ingenting i grunden förändrades, men att allting förändrades ändå – genom en serie distinkta förskjutningar. *Slack space* är ett utrymme där sådant kan ske, ett rum som är öppet för omvandling.

Husockupationen framställer en idé om frihet, en idé om erövringen av rum för andra sätt att leva och verka. Men det sker, med nödvändighet, *inifrån* systemet och med hjälp av de redskap och mekanismer som är i bruk. *Slack space* handlar om handlingsutrymme, om arkitektur som resurs. Ordet rymmer en helt annan sorts energi än tidigare beteckningar för överblivna utrymnen, som nollplatser och icke-platser vilka är fastlåsta i negation. Men på samma sätt som ”freeganism” är avhängigt ett överflöd, ett tillvaratagande av det andra ratat eller slängt, måste friheten ses som relativ, som villkorad, och *ett* sådant villkor är arkitektur.³⁰ Hur kan då arkitekturen tänkas och formas för att lämna plats för det obestämbara? Hur kan *slack space* bli produktivt för arkitektur? Frågeställningen är intressant i förhållande till diskursen kring modernismens utopiska program, och inte bara i teoretisk mening. Avfärdar man den som irrelevant måste man också bekänna sin tilltro till arkitektur som ett determinerat, estetiskt och kapitalistiskt objekt för vilket tiden, livet och andra människor är utan betydelse. Med andra ord, helt i linje med den ortodoxi som konsten sedan länge lämnat.

Noter

- 1 Manfredo Tafuri, *Architecture and Utopia: Design and Capitalist Development* (Cambridge MA, London England: The MIT Press, 1985).
- 2 Cornelius Castoriadis, *The Imaginary Institution of Society* (Cambridge: Polity Press, 1987).
- 3 Papadopoulos, Stephenson, Tsianos, *Escape Routes* (London: Pluto Press, 2008).
- 4 Antonio Negri, “On Rem Koolhaas”, *Radical Philosophy* mars/april 2009.
- 5 Ibid. Negris problematiska och motsägelsefulla hållning framstår även i diskussionen om ”svagt” och ”starkt” motstånd i ”What Makes a Biopolitical Space?” (*Urban Act*, 2007) där ”kamraterna” representeras av Doina Petrescu och Constantin Petcou, arkitekter och urbana aktivister.
- 6 Den engelska termen ”squatting” har en vidare innebörd än husockupation – termen är bland annat aktuell beträffande massurbaniseringen av den globala södern. Betydelsen är knuten till ockupationen av land, till nyttjande och besittningsrätt. Det närliggande begreppet ”homesteading” innebär t ex att ägandet av ett stycke mark under vissa förhållanden kan övergå till den som hävdar rätten till marken genom *bruk*, vilket bland annat var satt i system under 1800-talets nybyggartid i USA. Liksom ”squatting” rör det sig om urgamla seder och rättigheter med rötter i medeltiden vilka ännu avspeglar sig i engelsk lagstiftning.
- 7 Konferens ACSIS Norrköping, juni 2009. Paper till session 20 ”Rumsliga narrativ”.
- 8 Leif Dahlberg & Pelle Snickars (red.), *Berättande i olika medier* (Stockholm: Statens ljud- och bildarkiv. Mediehistoriskt arkiv 7, 2008).

- 9 Beatriz Colomina, *Privat och offentligt: modern arkitektur som massmedium* (Lysekil: Pontes, 1999) övers. Catharina Gabrielsson.
- 10 Med undantag från t ex Jonathan Hill, *Actions of Architecture. Architects and the Creative Users* (London: Routledge, 2003) m fl publikationer samt Fred Scott, *On Altering Architecture* (London: Routledge, 2008). Temat ägnades även en konferens sommaren 2009, "OCCUPATION: Negotiations with Constructed Space" på Arkitekturskolan, University of Brighton.
- 11 Som exempel kan nämnas Irene Molinas diskursanalytiska forskning som visar hur medias stigmatisering av miljonprogramsområden står i motsättning till upplevelsen hos de boende. Betydelsen av det arkitektoniska värdets instabilitet står också i centrum för D. Arnold & A. Ballantyne (red.) *Architecture as Experience: Radical Change in Spatial Practice* (London: Routledge, 2004).
- 12 Richard Godwin, "The Mayfair squatters", *London Evening Standard* 090113.
- 13 Luckyjim, "Posh squat vs Dog squat", www.gunshot.com/bforum 090127.
- 14 <http://www.emptyhomes.com/> 090904.
- 15 Uppgifterna baseras på intervjuer med Paul Palmer, Empty Homes Officer, Westminster (090213); David Ireland, Chief Executive för The Empty Homes Agency (090429) samt Dr. Savvas Verdi, arkitekt och ekonom LSE (090519).
- 16 Man skulle kunna tro att det privata ägandet och individens rättigheter skulle väga tyngre än omsorgen om bebyggelsen i sin helhet, särskilt i en stadsdel som Westminster. Orsaken till stadsdelsnämndens påtryckningar är antagligen att tomma hus antas hota värdet på de omkringliggande fastigheterna. Detta i enlighet med den s.k. teorin om det krossade fönstret ("broken windows theory"), vilken sägs ha formulerats av den amerikanska bostadsministern Henry G. Cisneros i en serie artiklar under rubriken "Defensible Space: Deterring Crime and Building Community"(1995). Den innebär i korthet att enstaka fall av förfall och vandalism får en explosiv spridning och verkar socialt söndrande; ett antagande som idag är föremål för diskussion inom urbansociologin.
- 17 Se bl a Margit Mayer, "Social Movements in European Cities: Transitions from the 70's to the 90's", A. Bagnasco och P. Le Gales (red.) *Cities in Contemporary Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).
- 18 Hur dessa ändringar medfört en skärpning av fastighetsägarens rättigheter och därför försvårat villkoren för s.k. *urban squatters* analyseras i Neil Cobb och Lorna Fox, "Living outside the system? The (im)morality of urban squatting after the Land Registration Act 2002", *Legal Studies* Vol. 27:2, 2007. Rätten att hävda egendom genom besittning måste också ses som dubbelsidig, eftersom den i historisk mening framför allt gett markägare möjlighet att utvidga sina ägor genom att omvandla allmän mark till betesmark med hjälp av "fencing" (inhängning) – alltså en form av privatisering. Här finns också en intressant problematik i relation till den engelska parken, en estetik som förutsatte en sammanslagning av marken och därför en fördrivning av landsortsbefolkningen i enlighet med de s.k. *Land Enclosures* på 1700-talet.
- 19 Hugh Owen Smith åt husets ägare mellan 1926/28 till någon gång in på 40-talet enligt 39 Charles Street. Historic Buildings Report for Timekeeper Ltd." Donald Insall Associates Ltd, mars 2009, s.11 (offentlig handling i plan- och bygglovsarkivet, City of Westminster www.westminster.gov.uk).
- 20 Mail från Alexander Williams till Alex Barley, 090122.
- 21 Luckyjim, "Amongst fallen gentlefolk", www.gutshot.com/bforum, 090118.
- 22 Giorgio Agamben, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life* (Stanford, California: Stanford University Press, 1998).
- 23 Robert Booth, "Artists' creative use of vacant shops brings life to desolate high streets", *The Guardian* 090218.
- 24 Robert Booth, "MPs plan to let artists take over empty shops to prevent ghost towns", *The Guardian* 090414.
- 25 "From empty Mayfair mansions to derelict high-street shops, art squats are the latest habitat for young creative people - providing home, studio space or both - at minimum cost." Hermione Hoby, "The artists who are hot to squat...", *The Guardian* 090412.
- 26 Se t.ex. Hans Pruijt, "Is the institutionalization of urban movements inevitable? A comparison of the opportunities for sustained squatting in New York City and Amsterdam", *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 27:1, 2003 samt Justus Uitermark, "The co-optation of squatters in Amsterdam and the emergence of a movement meritocracy: a critical reply to Pruijt", *International Journal of Urban and Regional Research*, vol 28:3, 2004.
- 27 Detta i enlighet med den på 80-talet så omhuldade teorin om konstnärer som "kanariefåglar", vilket sedermera utvecklats i Richard Floridas naiva föreställningar om ett "kreativt index" som mått på stadens kommersiella potential.

- 28 "Slack space and global Berlinisation", The Null Device,
http://dev.null.org/blog/item/200904162344_slacspacb.
- 29 Se <http://hackerspaces.org/wiki/Hackerspaces>.
- 30 Freeganism är ytterligare ett uttryck som är i omlopp inom den globala, anti-kapitalistiska rörelsen, ofta med kopplingar till ekologi och veganism. Det handlar i korthet om att leva och verka utanför den konventionella ekonomin och med så lite åverkan på naturen som möjligt – det finns en flora av ideologier och metoder spridd över nätet. För ockupanterna i Mayfairs del handlade det om att utnyttja förekomsten av snabbmatskedjor i city som tömmer hyllorna vid stängningstid och kastar maten i soptunnor och containrar (sk. "dumpster diving"). Beroendeförhållandet till city är intressant: när de i nästa skede flyttade till södra London var de fortfarande tvungna att cykla in till stan på nätterna för att skaffa mat. I likhet med squatting finns en etablerad kultur kring freeganism, "a sharing of skills", vilket aktiverar den gamla anarkistiska parollen om inbördes hjälp och samverkan. I sammanhanget kan också nämnas idén om "freecycle", ett system där man ger och tar av varandra istället för att köpa och slänga – se <http://www.freecycle.net/>.